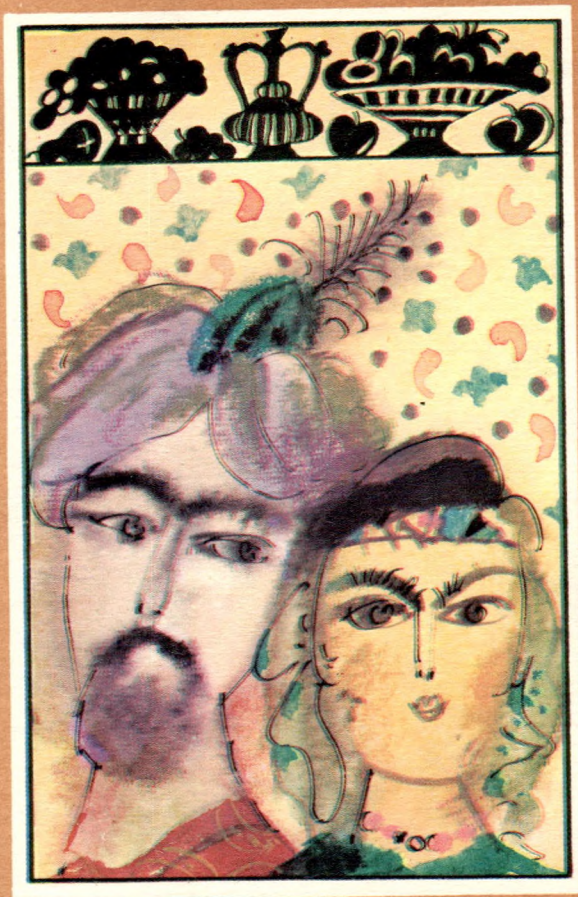

АЛШЭР НАВАІ

Лірыка

АЛШЭР НАВАІ

Лірыка

АЛШШЭР НАВАІ

Лірыка

Газелі,
урыўкі з паэм

Пераклаў
са старажытнаўзбекскае
(з даслоўнікаў)

*Васіль
Жуковіч*

ББК 84Уз1
Н15

Даслоўнікі падрыхтаваны
Узбекскім цэнтрам па мастацкім перакладзе
і літаратурных узаемасувязях.

Прадмова
Бахціяра Назарава

Мастак
Ірына Лобан

4702620102—120
Н $\frac{\quad}{\quad}$ 147— 92
М(302)03—93

ISBN 5-340-00858-4

© Прадмова, Б. Назараў, 1993
© Пераклад, укладанне і пасля-
слоўе, В. А. Жуковіч, 1993
© Афармленне І. М. Лобан, 1993

АЛІШЭР НАВАІ

(1441—1501)

Старажытныя цюркскія народы чатыры бакі свету паказвалі ў чатырох колерах: Поўнач — чорны, Поўдзень — чырвоны, Запад — белы, Усход — зялёны. Хоць Усход мяжуе з бязмежнымі стэпамі, ён малоецца зялёным колерам. Усход, як казалі Талстой і Гётэ, з сваімі ідэямі, якія заўсёды квітнелі і не ведалі пагібелі, з гуманістычнымі канцэпцыямі, стаяў каля калыскі сусветнай культуры, літаратуры, мастацтва і навукі. Эпоха Адраджэння — Рэнесанс, — якая разбудзіла чалавецтва, з'явілася вынікам гарманічнага спалучэння, зліцця мыслення геніяў Усходу і Захаду. Яна сцвердзіла, што чалавецтва — гэта адзіны арганізм.

Вялікія людзі робяцца славуцья. Але не трэба думаць, што ім лёгка. Слава ёсць вечны дар той справядлівасці, якая даецца ўзамен іх бязмежным пакутам і смаку якой яны самі амаль не паспяваюць зведаць.

Узбекскі народ мае таго, памяць па кім беражэ вечна. Гэта Алішэр Наваі, заснавальнік узбекскай літаратурнай мовы, літаратуры і культуры. Ён — вялікі паэт, вучоны, дзяржаўны дзеяч — адданы свайму народу і сваёй зямлі патрыёт. Зацкаваны сваімі блізкімі, жыццё пражыў адзінока. Прычыны адзіноцтва да гэтага часу невядомыя гісторыі. Письменнікі і паэты тлумачаць гэта нешчаслівым каханнем.

Святлом, якое выпраменьвала імя Наваі, яго жыццё і творы, асветлены ўсе краіны Усходу, усе цюркскія народы, асабліва ўзбекскі.

Вечным сучасным духам і агульначалавечым значэннем прасякнуты большасць газеляў, дастаняў і філасофска-маральных трактатаў паэта.

Праз знаёмства з вершамі цяжка навучыцца любіць. Але ў паэта ёсць сотні такіх газеляў, прысвечаных закаханым, што чалавек, прачытаўшы іх, ужо не можа жыць без любові. І калі сярод узбекаў няма душы, якая б не была ап'яная ад гэтага вялікага пачуцця,— гэта дзякуючы вершам Наваі.

Аднак творы паэта вымагаюць ад свайго чытача асаблівай падрыхтоўкі. Чалавек, які жадае пранікнуць у сутнасць яго паэзіі, павінен зразумець найстаражытнейшую філасофію Усходу і Захаду, міфы і легенды, зразумець радаслоўную герояў твораў, добра ведаць іслам і асабліва апісанне ўсіх хадзісаў Карана. Толькі тады творы паэта скінуць з свайго аблічча вэлюм, якім яны акрыты. І толькі тады з'явіцца магчымасць глыбока разабрацца ў агульначалавечых і гуманістычных канцэпцыях, што не даюць твораў паэта страціць сваёй каштоўнасці і дзякуючы якім яны заўсёды застаюцца сучасныя ва ўсіх народаў свету. Вось толькі тады і інтымнае каханне, якім прасякнуты творы, і любоў да Радзімы, народа, і заклік да міру, дружбы, еднасці незалежна ад рэлігій і веры, і аднолькавая павага да ўсіх народаў — усё гэта паасобку або ў гарманічным спалучэнні можа ператварыцца ў тую сацыяльную сілу, якая здолее прывесці ў рух як адну асобу, так і цэлае грамадства і накіраваць на шлях росквіту.

Алішэр Наваі пачаў пісаць вершы, калі было яму каля сямі гадоў. У дзесяці гадоў ён вывучыў на памяць амаль усю кнігу вядомага ўсходняга паэта-філосафа Фарыдзіна Аттара «Мантыкуттайр» («Мова логікі»), якая складалася з чатырох тысяч радкоў. Пад канец свайго жыцця ён і сам на прыкладзе гэтай кніжкі стварыў твор «Лісонуттайр» («Мова птушак»).

Ужо раннімі вершамі ён звярнуў на сябе ўвагу. Славуты цюркамоўны паэт таго часу, так званы кароль мастацкага слова, Лутфі, прачытаўшы адну газель юнага Алішэра, сказаў: «Калі б гэта было магчыма, то я б аддаў за гэтую газель усе свае дзесяці- і дванаццацітысячныя персідскія і цюркскія радкі».

Таджыкскі паэт Абдурахман Джамі, які высока ацэньваў асобу і творчасць Наваі, выказваў пра яго такія думкі: «Яго любіць народ, і таму хвала яму бязмежная», калі б яго «Хамса» («Пяцерыца») «была напісана на дарыйскай мове, тады б не засталася патрэбы пісаць вершы на персідскай мове».

Наваі быў саноўнікам, уладальнікам немалога багацця. І ў гэтым сэнсе ён не мог не абараняць інтарсаў свайго класа. Аднак незалежна ад гэтага глыбокае чалавекалюбства, якое выяўлялася не толькі ў творчасці, але і ў яго грамадскай дзейнасці, дазволіла гісторыі высока ацаніць асобу Наваі.

Ён шмат зрабіў для спынення крываваых войнаў за трон паміж бацькам і сынам, для папярэджання канфліктаў, са-дзейнічаў умацаванню дзяржавы, ратуючы яе ад распаду. Ён звальняў з працы чыноўнікаў, якія мучылі народ падаткамі. Наваі пабудаваў мноства медрэсэ, бібліятэк, лячэбніц.

Ён быў мецэнатам, заступнікам і абаронцам многіх вучоных, дойлідаў, паэтаў, музыкантаў. Увесь свет ведае, што мастак Бехзад, вучоны-гісторык Хандамір, каліграф Султан Алі былі выхаванцамі Наваі. Візір і забяспечаны паэт са свайго асабістага рахунку выдзяляў студэнтам медрэсэ, паэтам, вучоным — заробную плату, матэрыяльную дапамогу і стыпендыі.

За два гады (1483—1485) Наваі стварыў сваю манументальную «Хамсу», якая складалася з пяці дастанаў. У пяці паэмах «Збянтэжанасць праведных», «Фархад і Шырын», «Лайлі і Мяджнун», «Сем планет» і «Сцяна Іскандэра», якія былі напісаны пасля Нізамі, Джамі, ён апявае чалавечнасць, справядлівасць, дружбу народаў, мір, асвету, удасканаленне чалавека, каханне і вернасць. Дзякуючы таму, што гэтыя ідэі падаюцца аўтарам з вялікім майстэрствам і талентам, «Хамса» Наваі ператварылася ў агульначалавечую каштоўнасць.

Да нядаўняга часу творчасць Наваі вывучалася аднабакова. У прыватнасці, не былі даследаваны працы, якія паказвалі яго адносіны да рэлігіі, ісламу. Нават нядаўна творы Наваі скарачаліся, бо на іх старонках асвятляліся пытанні рэлігіі. Цяпер дзякуючы новым умовам з'явілася магчымасць выдаваць без скарачэнняў творы вялікага майстра слова і ўсебакова іх даследаваць. Такія яго творы, як «Скарбы паэзіі», «Сіражыл-муслімін», «Тарыхі анбіе ва хукамо», «Насоімул мухабат» на тэму рэлігіі і маралі, дапамагаюць высветліць асновы паэтыкі Наваі.

Незалежна ад рэлігіі і веравызнання Наваі ўзвышае ўсе народы, заклікае іх да дружбы. У сваіх творах разам з вобразамі ўзбекскага, цюркскіх народаў стварае яркія вобразы і прадстаўнікоў іншых народаў: кітайцаў, індыйцаў, арабаў, армян. Аднак

жыццё ўзбекскага народа стала ў яго крытэрыем для паказу жыцця ўсяго чалавецтва.

Разам з адлюстраваннем рэчаіснасці Наваі навукова-фантастычнымі творамі звязвае сваю эпоху з далёкай будучыняй — з жыццём гадоў праз 500. Напрыклад, у адным толькі дастане «Фархад і Шырын» упамінаюцца думкі, тлумачэнні, якія выказваюць цяперашнія паняцце аб тэлевізары, відэамагнітафоне, аб робатах, глобусе, сучасных камп'ютэрах. А ў некаторых яго творах нават гаворыцца пра такую з'яву, як манкуртызм.

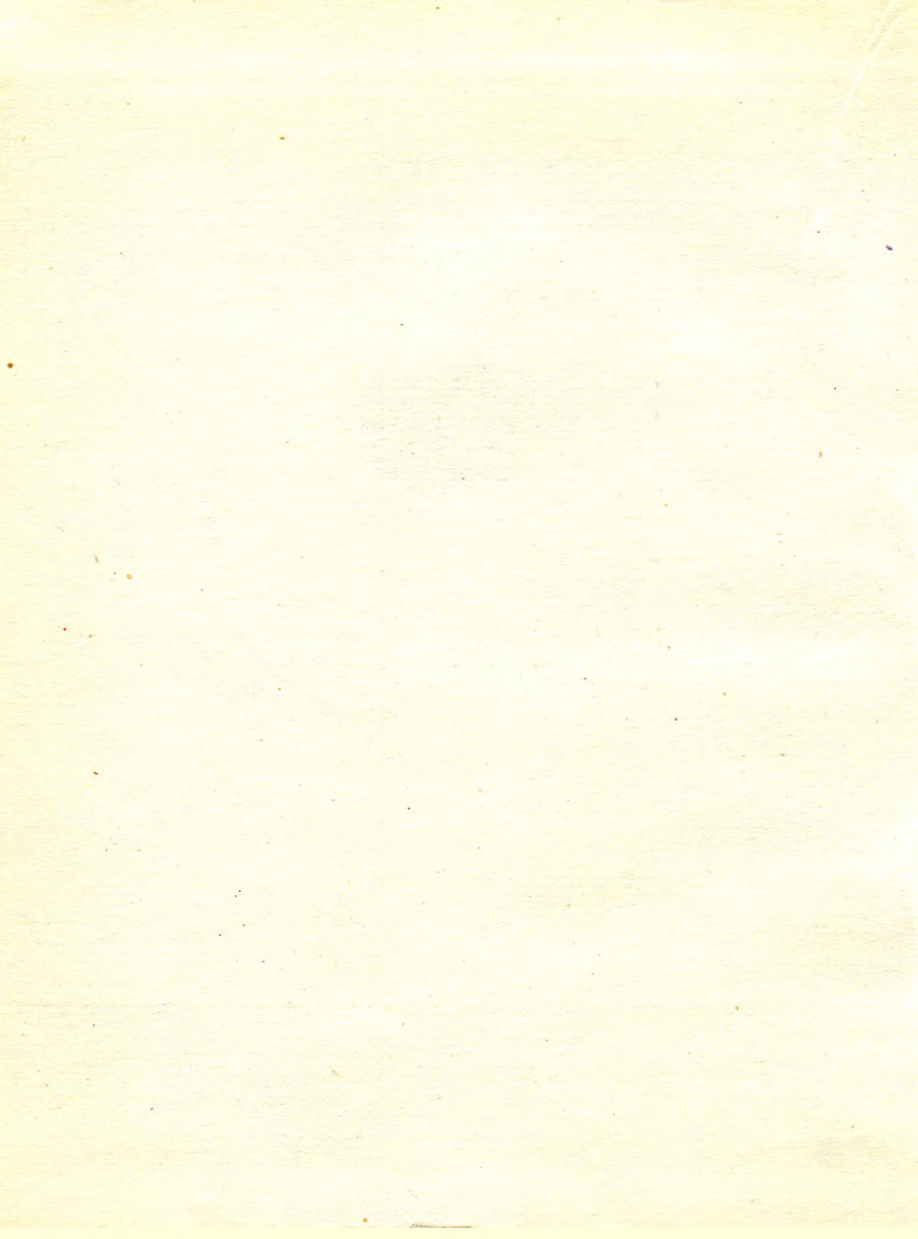
Ужо пяць вякоў народ апявае Наваі. У фальклоры незлічоная колькасць твораў, у якіх малюецца вобраз гэтага славутага паэта і філосафа. Не толькі ўзбекскія пісьменнікі, але і многія сусветна вядомыя мастакі слова стварылі вобраз Алішэра Наваі. Наваі, імя якога можна паставіць у адзін рад з такімі геніямі, як Хафіз, Саадзі, Шэкспір, Джамі, Байран, Рудакі, Гётэ, Пушкін, аднолькава дарагі і англічанам, і рускім, і ўзбекам.

У нашай краіне аддаецца шмат увагі ўвекавечанню імя славутага паэта. Адзін з вялікіх гарадоў Узбекістана носіць яго імя. Яно дадзена самаму вялікаму тэатру ў Ташкенце і станцыі метро, Самаркандскаму універсітэту, рэспубліканскай бібліятэцы і рэспубліканскай літаратурна-мастацкай прэміі. Прысвечаныя яго жыццю і творчасці раманы, аповесці, п'есы, паэмы і 12-серыйны тэлефільм былі цёпла прыняты прыхільнікамі яго таленту. Раман Айбека «Наваі», мастацкі фільм «Алішэр Наваі» атрымалі Дзяржаўную прэмію СССР. На ўзбекскай і рускай мовах былі выдадзены 15- і 10-томнікі яго твораў.

Бахціяр Назараў

ГАЗЕЛІ

Радуйся, сэрца: я на — як зара спадзявання — прыйшла,
Платай за мукі кахання, пакуты чакання прыйшла!

Новай душой з вандравання ўвайшла ў маё цела яна,
З вечнасці раннем, з тугою маёй развітанням прыйшла!

Розум, ты сілу збяры, ты, цярпенне, нарэшце, замры:
Пэры каханая хваляю звышхвалявання прыйшла!

Не, я не страціў, о, сэрца — знайшоў яе, — вось навіна!
Неміласэрная любая выратаваннем прыйшла!

Неспадзявана, знячэўку прыйшла, аж не веру вачам, —
Фея ці дзіва-царэўна ка мне на спатканне прыйшла!

Неба пачула рыданні — і смерць не забіла душу...
Райская ружа, якая ніколі не вяне, — прыйшла!

Музыку, слынны музыка, давай пакажы Наваі,
Стаў, віначэрг, дзевяць чараў — царэўна кахання прыйшла!

Кветнік твой і сад сустрэчаў — о, якое хараство!
Як мяне тваё хвалюе трапяткое хараство!

Ад віна любові ласкавы і пяшчотна-свежы твар,
Ну, не твар — жывы пялётак,— маладое хараство.

Ледзь адно спыталі вусны, як жыву — і я ўваскрэс.
Што за сіла ў вуснах мілых,— о, п'яное хараство!

Гурья ці поўня тая — хто больш вабны, не пытай,
На зямлі абагаўляю я зямное хараство.

Нават яркая на небе меней гожая зара,
Як любімая ў накідцы — гаваркое хараство.

Маладосці час на вецер не пускай. Я зразумеў:
Што юнацтва — час кахання, там — жывое хараство.

Хай выгодаў нехта прагне, а якраз для Наваі
Самаадрачэнне, шчырасць — найсвятое хараство.

Сню: не са мною любая... Сну бачыць не хачу!
Ад рэўнасці бясконца я зубамі скрыгачу.

З той пэры на спатканні я разлукі ўспомню час —
Нібы вар'ят, адразу я, ой, плачу й рагачу.

Люстэрка — што акенца ў рай, калі ў люстэрку — ты,
Падобная на гурыю,— люблюся, маўчу.

Як зоркі ў небе растуць пры сонечным святле,
Так пры тваёй красе і сонца гасне,— я сачу.

Гэй, віначэрг, мо кубак твой мне радасць прынясе!
Ці не залішнюю цану на ростані плачу?..

Панеслі слёзы маё «я», чужы стаў сам сабе,
Гляджу ў люстэрка водаў я — сябе пазнаць хачу.

Куды пайду я, Наваі,— за мной журба, як цень.
А шчасце побач, блізка так! Яго ці прыручу?

З кім гаманіў бы я, не хоча той,— яго са мной няма.
Хто ж хоча еднасці са мной, таго ў душы маёй няма.

Ці радасць я знайду ў таго, хто мае выгаду з мяне?
Ў таго ж, хто ўцеху даў бы мне, цікавасці такой няма.

Што ж гурыў, пэры баль, калі на смерць ці на жыццё маё
Там яд і чары іх вачэй,— тут, побач, дарагой няма.

Не рады дню і ночы я: даўно заняты быць хачу
Красой касы, касой красы,— са мной красы зямной няма.

Хачу, каб вершніца мая век гарцавала на гнядым
Адно па сэрцы па маім,— надзеі нат малой няма.

Ратуй жа сэрца ад маны, дарункаў лёсу не чакай —
Падкіне смертухны сіло,— пятлі ў яго другой няма.

Заззяе поўняй любай твар — хутчэй замовіць Наваі
Каханне ад ліхіх вачэй, бо справы звыш святой няма.

На аркушах маёй душы любві выява,— словы ёсць,
А забыццё на драбязу — дар неба адмыслывы ёсць.

Спытаўся: — Любая, нашто стралу мне ў сэрца ўбіла ты?
Пачуў: — О, глянь ты на стралу, там мой адказ гатовы ёсць.

— Вакол палаца шмат галоў... Палегла процьма шахаў там?
— Вось мой палац, на купал глянь: выява і выснова ёсць.

Не дзіва, што Вамык, Мяджнун¹ падпарадкоўваюцца мне:
Любові найвышэйшае наказ — пісьма аснова ёсць.

О, ты, хто на лістах любві чытаў сто тысяч бед яе,
Знай: на лістах маіх разлук сто тысяч бедаў новых ёсць.

Чым я любві ахвяраваў, руінаў скарбы не маўчаць:
На іх самоты вастрыём улік мой дэталёвы ёсць.

Чуў пра Якубаву² журбу? Журба ў хаціне скрух маіх
Цяжэйшая мо ў сто разоў — там знак яе суровы ёсць.

На часткі цела маё ўсё рассекла і раскідала,
На іх мой сказ пра той разбой зусім невыпадкова ёсць.

Я ад любві памёр. О, Наваі, на ніць паэзіі
Ты нанізаў мой горкі лёс? Пра тое і размова ёсць.

Ты свае распусціш пасмы — быццам ночку бачу я,
Твар затуліш — сонца гасне, жыцця сонца трачу я.

Ты на прах мой неастылы наляціш на скакуне,
Дом душы маёй стаў пылам — а табе што значу я?

Ты разлукі камянямі зруйнавала сэрца мне.
Над пяшчотнымі слядамі кроўю слёзаў плачу я.

Гора горкага шмат зведаў, маё шчасце ў цяжкім сне,
Разбудзіў сто тысяч бедаў стогнам, доўгім плачам я.

Я зусім яшчэ цвярозы, віначэрп. Віна ў віне?..
Рана мне зунар³ прынеслі — веры не зыначу я.

Мне адмоваю няславу, ой, прынесла любая,
Як нявернаму,— такое не чакаў няўдачы я.

Салавей, яна — у садзе, не стагні ж, як Наваі,—
Не спалі ты іскрай стогну дзіва — розум страчу я.

Муч мяне а ці прызнай — радасць ты маёй душы!
Хоць забі, хоць ажыві — не заві адно чужым.

Акажыся ля мяне, стан свой тонкі пакажы,
Акажыся да мяне — і не стану я тужыць.

Як табе мне перадаць стан ці стогн маёй душы?
Таямніца ты мая, што ў глыбі душы ляжыць.

Усміхайся зрэдку мне, горкіх слёз не асуджай:
Ты ж прычына слёз маіх, памажы мне, памажы!

Так люблю гамонку я губ рубінавых тваіх!
Кінь хоць бы два слоўкі мне, адкажы мне, адкажы!

Не прызнала ты мяне, чараўніца, толькі знай:
З гурай выбраў я цябе, век табой мне даражыць.

Памірае ад любові Наваі, о, ты яму
Промнічак надзеі дай — без цябе яму не жыць!

Пайшла яна, ды след яе ў душы не растае,
Пайшла, а голас мне яе спакою не дае.

Слязьмі руйную у журбе вачніцы я свае.
Што нарабіў налёт вачэй-разбойнікаў яе!

Папаўся птах маёй душы ў сіло раскошных кос,
Падобны я на салаўя, над ружай што пяе.

Калі лунае птах душы, куст радасці цвіце.
Як кіпарыс, твой тонкі стан,— цябе мне не стае.

Каханьня знакаў не пазнаў і гіну я, заўваж,
Ды і Фархада тайна нам сябе не выдае...

У муках закаханы люд, як маё сэрца, што
Без вестак згінула, ды крык з народа падае.

Не жалься ўсё-ткі, Наваі, што шмат разлук даў лёс,
Удзячны будзь: не ўсё ўцякло — штось веры дадае.

За Лайлі і Шырын шмат ярчэйшы красы тваёй сад,
Дый майго пачуцця не дасягнуць Мяджнун і Фархад.

Калі нават мой стан і сагнецца ад грузу журбы,
Пылу шляху твайго з добрым пахам жыцця я так рад!

Тваіх пасмаў змяю загаворвае быццам няўзнак
Чарадзейных чарнюткіх вачэй твой вядзьмарскі пагляд.

Зруйнаванае сэрца ўзняла ты дажджом веяў-стрэл,
Падтрымаў быў яго частаколам жывым веяў рад.

У расстанні з тваёю красой плачуць вочы мае,
Быць пунсовай рацэ, калі трапіць сляза ў вадаспад...

У час росквіту дбайна шануй, маё сонца, красу,
Бо празмерна ўкароціць шчаслівыя дні лёсу град.

Над маёй галавой бачыш камень разлукі — ўяві
Кропку над Наваі гэтай літары «нун»⁴, кропку над...

Імклівы неба круг паслаў град камянёў расстання,
Ад праху цела майго пыл да воблакаў дастане.

Сяброўка і сябры мяне зракліся, ўсіх я зрокся,
Ці дзіўна, што мой боль людскім пакутам роўны стане?

Уся істота ў сінях ад камянёў разлукі
Ці ад халодных стогнаў я ў такім жахлівым стане.

На Шляху Млечным войск не строй расстайнай ноччу цёмнай,
Бо я памёр — і сэнс які іх мець у зорным стане?

А рана свежая мая — ёсць вынік слёзаў, стогнаў,
О, ружа раны палымнець ад слёз не перастане!

Чаму, калі расстання дзень не восеньскі, о, сэрца,
На твары саду жаўцізна ніяк вось не растане?!

Хто хоча быць у грамадзе, той зведае самоту,
А век служыць сярод людзей і Наваі прыстане.

Не цюльпанавае поле ўсё квітнее з краю ў край —
Ад маіх гарачых стогнаў загарэўся небакрай.

Агнём твару людзей душы, чуў, прапальвае яна.
Чуў, ды й сам я загарэўся, што рабіць цяпер, парай.

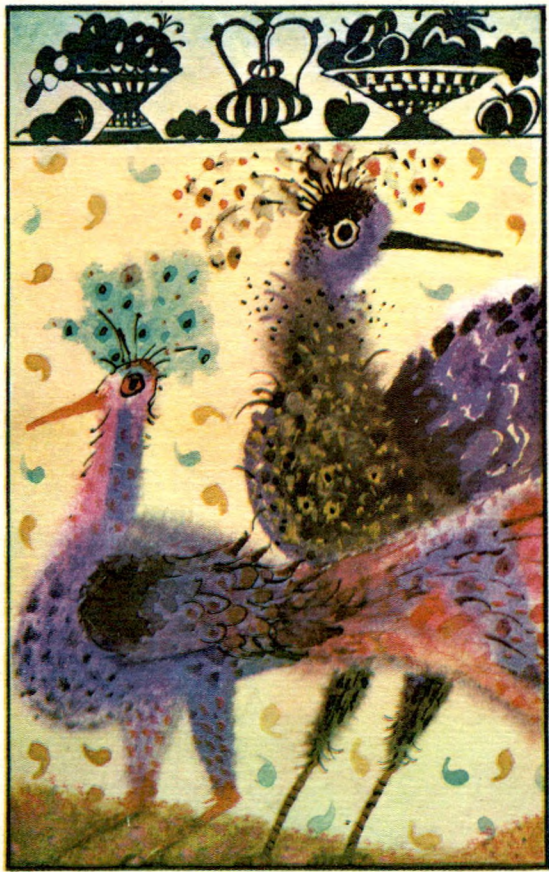
Войска ўсё майго цярпення паліць мілы твар да тла,
Караван згарае гэты,— і цярпі, не наракай.

Мне ў душу ўпіліся стрэлы, любая,— і з той пары
Тлеюць вочы, тлее цела,— ўвесь я — што сухі курай.

Можа, ёсць тут здрада неба,— як віхор, ляціць пажар.
Кіпарысу маёй мроі ты, пажар, не забірай.

О, няўжо адкрыла твар ты, каб народ свой спапяліць
І мяне з усімі разам?! Ты адказ на гэта дай,

Наваі, хай нехта кажа: загарэліся лясы,
Ты не вер, бо я згараю, гэта я ў пакутах, знай.

І сярод мудрых і дурных я зганьбаваны зноў, так ёсць.
Маё імя па ўсіх краях — на коп'ях языкоў, так ёсць.

Нялюбы я — адсколь мой боль, адсколь глыбокі мой адчай.
Я ношу цяжкую нашу як бы спакон вякоў, так ёсць.

Дзе розум, вытрымка мая?.. Адно на сэрцы плямы ўсё —
Чарнеюць вогнішчаў сляды, а караван пайшоў, так ёсць.

Вакол журбы маіх вачэй не веі — стрэлы ўсё твае,
Як і вакол азёраў двух ёсць стрэлы чаратоў, так ёсць.

О, пэры, мару пра цябе душой, дзе стрэлы вей тваіх,—
Мо трызніў сонцам так Юсуф, у роў укінуты, так ёсць.

Няхай памру тваім рабом, ды волі я не захачу,
Тваё таўро — жаданы знак для вольных і рабоў, так ёсць.

Пра дом твой марыць Наваі, західа⁵ хай чакае рай.
Між невукам і мудрацом ёсць розніца — любоў, так ёсць.

Божа, мне без санцатварай хоць бяры ды памірай,—
Ты маланкай скрухі-хмары больш нікога не карай.

Хай бадзягам нават стану, хай пляткараць пра мяне,
Назваць імя каханай анікому ты не рай.

Божа, мукі, што яна мне прычыніла, памнажай,
Ды, каб стала нейчым лёсам, ёй варункаў не стварай.

Я загінуў ад каханья, толькі ты, сапернік мой,
Па мне плачучы, у траўры, ці дарую, не пытай.

У маёй душы парадай, сябар, храму не ўзнімай,
Бо каханая душу мне зруйнавала ўжо, бадай.

Ах, какетка-кветка бавіць ночы з куфлем у руках.
Ранні ветрык, ёй — цвярозай! — прывітанне перадай.

Будаваў я шчасце стрэчы, занядбаны ж ёю стаў.
Наваі, хваліцца доляй ты нікому не жадай.

Хаджу па вуліцах яе, спадзеючыся, што, калі
Забіты буду, кроў мая пральецца на яе зямлі.

Стагнаць не стану я, калі пашле разлука сотні стрэл,
Гаіцьму раны днямі стрэч, хоць шчасця дні і не прыйшлі.

Уткнецца ў сэрца мне страла твая — яе мне сцерагчы,
Бо трапятанне ў ёй тваё, а з ім — маёй любові прыліў.

Я сэрца ў марах пра любоў на мукі асудзіў,—
Маўляў, ацэніць подзвіг мой,— надзеі ўсё ў мяне былі.

Зямлю я кроўю слёз паліў, дзе дом яе,— мо з гліны той
Яе сабаку зрабяць дом,— такія думкі вось прыйшлі...

Гэй, сябра, на спатканне ты інтымнае хутчэй ляці,
Хай нават крылы пакрысе твае стамляцца пачалі.

Музыку часу Наваі прадкажа — хай пакажа ён
Красу тае мелодыі, каб людзі да яе ішлі.

У віна люстэрку зьяе вобраз любае маёй,
П'ю — нібыта размаўляю моўчкі з любай, толькі з ёй.

У святле яе усмешкі — міласэрнасць і любоў,
Нельга не зачаравацца неба ўсмешкаю-зарой.

На ваду смяцінка ўпала, не смяцінка гэта — я,
Я ў віры гарачым слёзным у краіне феі той.

Войскамі чарнюткіх веяў свет яна знішчае ўвесь,
Санцатварае інтрыгі сталі лёгкаю гульніёй.

Вочы промахі ці знаюць, стрэлы вей пускаючы?
Куды глянуць тыя вочы, у палон бяруць красой.

Мо не варта захапляцца светам ранняе вясны,
Дзікі мак не можа ўразіць нас адданасцю сваёй.

Наваі, паклонаў шахаў асабліва не чакай,
Сам ты любай пакланяйся, што з чарнюткаю касой.

На мяне скалу, што раздрабіў Фархад,
Кінулі нябёсы — жах-каменяпад!

Ад жывой легенды астанецца што?
Кніжнік перакажа кожны на свой лад.

Неба ў ноч разлукі ад маіх ад слёз
Патанула ў слоце — гэтакі разлад!

І майму спакою ёсць на небе кут.
Лад высокі дух мой усвядоміць рад.

Смерць перад разлукай — ёсць сапраўдны мёд,
Ды не мёд язык мой паспытаў, а яд.

Небам збыты я на кірмашы любві,
Хоць было тавараў размаітых шмат.

Наваі ў тузе па любай кроў сваю
З сэрца ў вочы перакінуў без спагад...

Усмiхнецца ў садзе зрэдку нават кветка, гошы дар,
Ты ж хаваеш вуснаў кветку, ты хаваеш мiлы твар.

Калi я ў сваёй хацiне захачу на ногi ўстаць,
Падтрымае павуцiна,— занядужаў гаспадар.

Твар i слёзы скласцi хочуць ад вар'яцтва талiсман,
Дык тады навошта зёлкi — i шафран, i кiнавар⁶?

Зразумеў, што стаў бязлюдны не ад слёзаў мой мардум⁷,—
Праз твае забойцы-вочы без жытла мардум-жыхар.

Не травой густою цёмнай зарасла зямля карчмы —
Гэта ў стрэлах маё цела... Не кажыце, што кашмар...

Знае лiк маiх пакутаў, што прынесла мне яна,
Кожны вузлiк на зунары,— стаў адметны мой зунар...

Збан глiняны разаб'ецца — да карчмы ўсё ж дабрыду:
Чарапка даволi будзе, каб тушыць душы пажар...

Хораша палацу купал неба цар размаляваў.
Але вернасцi узору няўжо здрадзiў валадар?

Хай сапернiкаў нямала — не журыся, Наваi,
Да любiмае iмкнiся, пра яе заўсёды мар.

У краіне любові мне разлука з табою — агонь,
Ад журбы ў маім сэрцы — пякучага болю агонь.

Я на ранах любові не адчуў бы і жару, відаць,—
Уяві, што за сіла — узняты любоўю агонь.

Што за жар у любоўным віне! Я пакуль яго п'ю,
Іскры стогну да неба ўзнямае з сабою агонь.

Іскра ростані трапіла ў скрушнае сэрца маё,
Слёз праліў я сем рэк,— ды не ведае збою агонь.

Памірала — ў расстанні з тваім пацалункам — душа,
Ды Масіх і Мар'ям⁸ ёй вярталі абое агонь.

Сцеражыцеся ўночы, суседзі, жытла, бо ў мяне
Трапіў з храма агню развітальнай журбою агонь!

Спапяліўшы краіну душы, на руінах яе
Зноў краіну любові ставіць без перабою агонь.

Гіацынты і ружы — у кветніку свету — чадзяць,—
На зямлю гэта неба паслала з жальбою агонь.

О, красуня! Тут як не згарэць Наваі! Для яго
Хараство, і міласці, і гневу прыбоі — агонь.

Сугучныя, заўваж, твая краса з маім каханнем,
Такія блізкія яны, як сонца і світанне.

Воч-іншаверцаў я чакаў — караць паабяцалі,
Ды праз сваю красу забыліся на абяцанне.

Што ёсць апроч тых воч? Адно яны ў маёй самоце!
Здалёку лашчаць — і лягчэй даецца ноч расстання.

А сэрца зраненае, што не паддаецца лекам,—
Ад мары твае вусны піць знаходзіць акрыянне.

У мёдзе тваіх вуснаў я сапраўдны мёд спазнаў бы,
Але на гэты рай зямны не маю спадзявання.

Слабеюць ліўні слёз маіх, бо мой агонь кахання
Ссушыў мяне і ў моры слёз — няма выратавання.

І сэрца збегла прэч... Што вернецца, о, не кажыце!
Вар'яцкаму, яму навошта супакой вяртання?

Імкніся аддаліцца ты ад жорсткіх і няверных,
Як адышлі яны ад вернасці,— гартуй трыванне.

Мне ў грудзі холаду здаўна нанеслі многа людзі.
Дай, Наваі, агню віна,— пачуй маё жаданне.

Свярбязць штось вочы,— кажа мне. Кажу: — Глыні віна.
Хмель у вачах і без віна,— адказвае яна.

На ружы малады бутон, ды не ўсміхнецца нешта ён.
І твой раток — як той бутон, маўчыш, мая вясна.

Не дзіва: колькі слёз ні лі, а ім канца няма,—
Усе здзівіліся б хутчэй, каб мора высахла да дна...

Быў роздумам заняты я: ты з сонцам — што ёсць што?
І разумеў: блізняты вы — і роўня, і радня.

Вось вочы да слядоў твайго сабакі я прыклаў —
Здзівіўся, што зайн⁹ літараю форма ў іх адна.

З кумысам чару мой узбек ласкава мне падаў —
Я з мацярынскім малаком дар гэты параўнаў.

Хай вінаграднае дачкі ахвярай стану я,
Гаспадару карчмы яна дарэчы так здаўна.

Калі дае нам неба круг шмат клопатаў і скрух,
Хай чара круглая адна дасць радасць нам спаўна.

Мы шынкаровы, Наваі, мюрыды¹⁰ і рабы.
Калі што лёс наканаван, ці наша тут віна?

Людзям ноччу спакой; сэрца поўна пакутаў чужых,
Я гарую па ёй, а яна бачыць сны. Як тут жыць!

Як знішчае ўначы, як жыццё дорыць раніцай зноў,
Скажа вечара плач, скажа раніцы смех,— час бяжыць.

Ці бяжыць, калі з ёю сустрэчы няма і няма?!
Раз няма, дык святанні, змярканні — адно міражы?!

Сну не маю ні ўдзень, ні ўначы, а выявы яе
Не знайшоў я ні ў сонцы, ні ў поўні,— о, як не тужыць!

У святле, што праменіць святое аблічча яе,
Прыхаванае шчасце любіць, пачудцём даражыць.

Што прыйшло, хтось не цэніць. А ты?.. Ты на вецер жыццё
Не пускай — часам ты даражы і свой час беражы.

Рабства знак ёсць на целе тваім, Наваі, ёсць кляймо.
Ёсць у любай прыкмета сапраўднай любві — сцеражы...

О, паплацце, сябры, нада мной: я вар'ят як-ніяк.
Хто ж даруе душы маёй зрэдку агонь — жыцця знак?

Калі ветрык не хоча два сэрцы абняць, аб'яднаць,
Дык чаму пасмы блытае міла табе ён, дзівак?

Ты на сонца падобная ў танцы сярод прыгажунь,
Што па пары ўваходзяць у круг, калі грае гіджак.

Не сурочылі б твар твой, баюся, пяшчотны і стан,
Водар амбры ўпрыгожвае ўбор твой, прыгожы і так.

Петлі пасмаў ты лоўка на шыю накідваеш мне.
Засудзіла любоў?.. Я прыму прыгавор твой, аднак.

А любоў, як настаўніца, даць можа ўмелы урок.
Калі кветка пакажа свой твар, салаўём стане шпак.

Наваі, прыгажуня бязбожніцай стала твая.
Што, як гэткі агонь і цябе апячэ, небарак?

Ноч расстання — ноч пытанняў, боль з тугой.
Без любімае бязмежны смутак мой.

Асвятлі мне цемру ночы, віначэрг,
На імгненне ты мне сэрца супакой.

Абярні ў маланку чары абадок,
Вісне над душою хмараў чорных рой.

Ноччу скрушнай свечку золаку хутчэй
Запалі ты стогну іскраю жывой.

Захад сонца; рана неба ад журбы
Ўсё крывавіць вечароваю зарой.

Гэты свет не дасць збавення ад пакут,
Ты змірыся, сэрца, з распаччу такой.

Дні ў разлуцы пачарнелі, Наваі,
Ноч разлукі — ноч дакукі, боль з журбой.

О, тая поўня надта шмат пакут прынесла мне, вось як.
Таму ў пустыню небыцця жывое сэрца мкне, вось як.

Як вернасць бегла ад яе, каб я так бегчы мог, ды без
Спакусы зноў кахаць і памыліцца, як раней! Вось як.

Я не скажу, што на зямлі ўзаемнай вернасці няма.
Ды ў справах боскіх найчасцей штось трэба сатане. Вось як.

О ты, хто ад кахання ўпаў, здароўя ў бога не прасі,
Бо лекаў і ў яго няма таму, хто ап'янеў... Вось як.

Ты чару беднасці здабудзь¹¹, аддаўшы ўсё, бо ёй цаны,
Як і Джамшыдавай, няма,— дык не купіць яе танней. Вось як.

Як зможаш, сэрца, выйці з мук, падзякуй богу, а сябе
Не ўцягвай болей у бяду,— хай сябар абміне. Вось як.

Легендаў, мудрацы, пра нас не слухайце, бо цяжкі час,
Бо апантанасці пара скрозь сее смуту — вам відней. Вось як.

Калі знайду таго, каму красуня верная была,
Ахвярай стану перад ім — ён перамог мяне, вось як.

Таму, хто чорнымі зрабіў мае ўсе дні, калі знайду,
Так сажай вымажу я твар — о, як мага чарней! Вось як.

Падчас і міласць пакажы да тых, што ўнізе, слаўны шах,
Бо з божай міласцю ты — шах, мы — слугі, так ці не? Вось як.

О, Наваі, пад небам мы, ды што рыхтуе нам яно?
Камусьці дар, камусьці ўдар, камусь на скроні снег... Вось як.

Тасавуф¹² — гэта шлях, той прыняць яго змог,
Хто свае супярэчнасці ўсе перамог.

Сэнс высокі, узнёслая сутнасць яго,
Тасавуф нораў добрае згоды збярог.

Тасавуф — не пакорліваць, не аскетызм:
Крывадушнасць за імі ўзышла б на парог.

Дасканалая вера бывае тады,
Калі шчырасці, міласці ёсць у ёй бог.

Тасавуф не гняце мараў, дзеяў людзей,
Не абвернецца ён ані ў які астрог.

Хто ж узяўся вышэй мітуслівых выгод,
Не спазнае ўжо той шкадавання, трывог.

Тасавуф — гарманічнае з богам зліццё,
Наваі, вось у чым сэнс дарогі дарог.

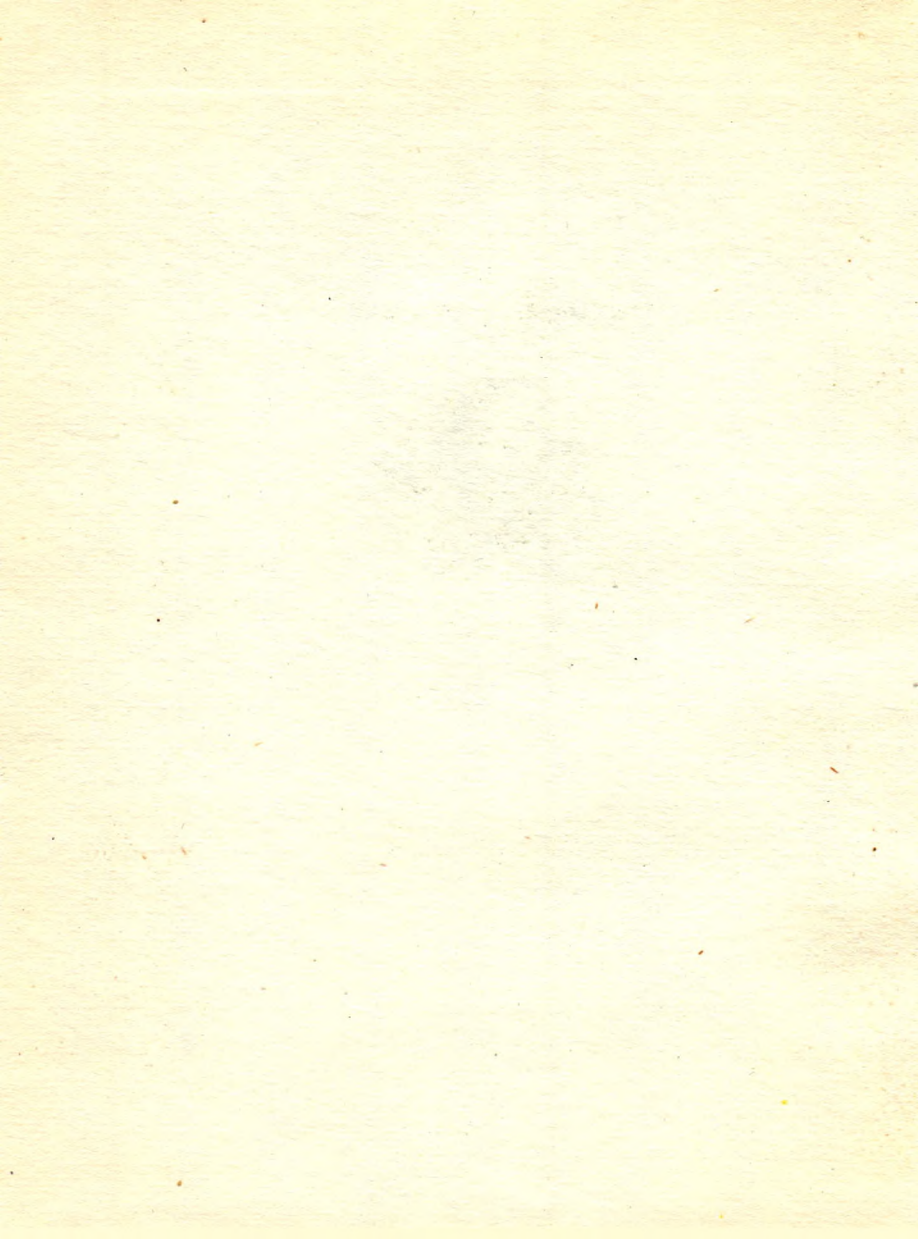

Ты не служыў людзям старым з юнацкае пары,
Дык, стаўшы старцам, галавы хоць юным не дуры.
Мець хочаш старасць добрую — старых сам паважай,
Пры маладых на старасці ты глупства не твары.
Пачырванее ад віна стары — падобны ён
На ведзьму, чый румянамі старэчы твар гарыць.
Убранне пышнае стары нацягне на сябе —
Дык лепш ужо кіёк сухі ты ў кветкі прыбярэ.
Хто ачарныя сівізму, каб лепей выглядаць,—
З таго ўсе колеры смяюцца, што тварэц стварыў.
Старому памяркоўна жыць — вось правіла, дэвіз,
Раўненне старца на хлапца — прыстойнасці падрыў.
Калі ў юнацкія гады быў паслухмяны ты,
То прыклад добры заўсягды з сябе — таго! — бяры.
Да грамады шчаслівае прылучан той юнак,
Што ў сажу не замурзаўся, ніколі не хітрыў.
Ты ж да распусніцы, стары, падобны хоць не будзь,
Няхай крыўляецца яна, ты ў шале не гары.
Бяры духоўныя дары, дарогу ў храм вядзі,
Юнак ты, дружа, ці стары — дабро людзям дары.
Шкада, пражыў сваё жыццё ў заганах Наваі,
Хоць дабрадзеям між людзей праславіўся стары.

УРЫЎКІ З ПАЭМ

ДОПЫТ ФАРХАДА ХАСРОВЫМ¹³

З паэмы «Фархад і Шырын»

Сэнс гэтых падзеяў раскрые нам той,
Што выйдзе з бяспамяцтва, слаўны герой...

Спяшаўся натоўп, вось ужо ён і рад:
У шаха ў палацы палонны Фархад.

Тут не шкадаваў Хасроў шчодрых дароў —
Адзячыў усім за старанне Хасроў.

Заняўся Фархадам, сказаў, каб яго
Як след ланцугамі скавалі ўсяго,

Пасля, каб прытомнасць вярнулі яму,
Сюды быў пакліканы лекар таму.

Фархад апрытомнеў, глядзіць — о, алах! —
І рукі і ногі яго ў кайданах,

Як звалены раб, так ляжыць ён, Фархад!
Ляжыць у цяжкіх ланцугах, як вар'ят!

Варожая варта наўкола стаіць.
І пышны палац перад ім зіхаціць.

А ў ім пасярэдзіне — велічны трон,
На троне Хасроў, з твару ён маладзён.

Здаволены, горды, нібыта герой,
Вянец быццам зліўся з яго галавой...

Фархад са здзіўленнем наўкола зірнуў,
Хітнуў галавою, рукой варухнуў.

І рэўнасцю поўніцца сэрца яго,
І крыўдай балючай, і страшнай тугой.

Уцяміў палонны прычыну бяды:
Праз хітрага здрадніка трапіў сюды!

Удумны, аднак, быў ягоны пагляд,
Узняўся, нахмурыўшы бровы, Фархад.

Кіруюць прыстойнасці правілы ім,
Таму пакланіўся ён з годнасцю ўсім.

Не чуўшы пытання, няёмка пачаць
Гаворку, таму ці не лепш памаўчаць?

Дзівуецца з годнасці гэткае шах,
Ажно захапленне ў ягоных вачах.

Хасроў аб расправе ўсе думкі адвёў,
Такую гаворку з палонным павёў.

Х а с р о ў

Адкуль ты, скажы мне, заблудны вар'ят?

Ф а р х а д

Вар'ят прыгадае Радзіму? Наўрад!..

Х а с р о ў

Якім жа валодаеш ты рамяством?

Фархад

Гарэннем кахання, змаганнем са злом.

Хасроў

Ці ж сытым з таго рамяства можна быць?

Фархад

Вядома, той сыты агнём, хто гарыць.

Хасроў

Ты мне раскажы пра кахання агонь.

Фархад

Хто ў ім не гарэў, не спасцігне яго.

Хасроў

А ў чым, скажы, сутнасць гарэння твайго?

Фархад

Ды парфіраносцу яна для чаго?

Хасроў

Гарэнне тваё пачалося калі?

Фархад

Калі душа з целам не разам былі.

Хасроў

Цяпер адцурайся ад мары сваёй.

Фархад

Ты сам адцурайся ад думкі такой!

Хасроў

Што скажаш пра мукі кахання ты мне?

Фархад

Нічога няма за разлуку страшней.

Хасроў

У чым дабрыня закаханых, скажы?

Фархад

У роднасці душаў, калісьці чужых.

Хасроў

Хачу пра красу тваёй любай пачуць.

Фархад

Раўную да слова свайго — я маўчу.

Хасроў

Ці марыш сустрэцца з красуняю той?

Фархад

Сябе толькі мараю цешу такой.

Хасроў

Яе мёду вуснаў ніхто больш не рад?

Фархад

Мёд вуснаў каханаму, ворагу — яд!

Хасроў

А ў вуснах-рубінах не згуба твая?

Фархад

О, згубай такую даўно трызню я!

Хасроў

Знявольць любімая сэрца тваё.

Ф а р х а д

І вырваць яго я дазволіў бы ёй!

Х а с р о ў

Калі ж сэрца мукаў не перажыве?

Ф а р х а д

Тады і душой ахвярую навек.

Х а с р о ў

Выходзіць, каханне... — на шкоду яно?

Ф а р х а д

Ад шкоды такой багацееш адно.

Х а с р о ў

Не, лепей такое «багаце» забыць.

Ф а р х а д

Каханым не быць, дык навошта і жыць!

Х а с р о ў

Забудзь ты каханую — жэмчугу дам.

Ф а р х а д

За жэмчуг каханне сваё не прадам.

Х а с р о ў

Што з мукі разлукі, знывання душой?

Ф а р х а д

Ды шчасце чакання спаткання — са мной.

Х а с р о ў

Дэрвіш, ці не шахам сябе ты ўявіў?

Фархад

І шах, і дэрвіш — роўня ў свеце любві.

Хасроў

Знай, дзёрзкасць твая да добра не вядзе.

Фархад

А што ёсць дабро без найсветлых надзей?

Хасроў

Каханне забудзь — кіравацьмеш са мной.

Фархад

Які ж ты нягоднік, шах, з мэтай такой!

Хасроў

За гэта табе мой прысуд будзе — смерць!

Фархад

У гонар каханья я мару згарэць.

Хасроў

За ўпартасць заплаціш сваёй галавой.

Фархад

Найгоршая кара — размова з табой.

З пагрозай пытанні Хасроў чаргаваў.
Ды годна палонны адказы даваў.

І духам Фархад перад шахам не ўпаў,
Не словы казаў — жэмчуг ён рассыпаў.

ПАСЛАННЕ ШЫРЫН ДА ФАРХАДА

3 паэмы «Фархад і Шырын»

«Хай споведзь бязмернае скрухі маёй
На славу алаху гучыць пахвадой.

Не рады мы яду, што ў чары разлук,
Ды ўсё з усявышніх прымаецца рук.

Пакуты кахання алах узвышаў,
І ў душах людскіх веру ён пасяляў.

Кахання маланку шпурне ён уніз —
І попелам стане жывы кіпарыс.

Захоча — нам неба нарабіць бяды:
Патокамі змые ў даліне плады.

А вецер жалобы прышле ён да нас —
І факел і свечку патушыць ураз.

Агонь перашкодаў распаліць — і дым
Відушчым нам вочы раз'есць і сляпым.

Калі кіне гневу хоць камень адзін —
Раструшчыць аднолькава шкло і рубін.

Ён колерам сонца аздобіў янтар,
Саломе той самы даў колер — як дар.

Застогне салоўка — тут ружы віна,
Ды нікне галоўкай ад птаха й яна.

І сонца згарае па волі Тварца.
Канца і пачатку ўсявышні Ён цар...

Канчаю уступ да пасланьня свайго,
А мо не пасланне яно — знак нягод.

Яго я з гарачым пасланнем святла,
Святла — матыльку, параўнаць бы магла.

Не, пэўна, пасланне сваё ацяню
Як стогн Саламандры, пасланы агню.

На варце кургана маркоты пішу,
Збалелую ўсю раскрываю душу

Табе, чыё гора — гара-велікан,
А смутак — што крэпасці вал ці курган.

Як ты, о мой родны, гаротны герой,
Пазбаўлены радасці стрэчы са мной?

Цяжар гораў гора нясеш на сабе.
Ці ён не сагнуў стан твой тонкі ў журбе?

Ці мукі разлукі не душаць душу?
Гаркота маркоты не сушыць душу?

Не курчыцца голлейка цела твайго,
Як нітка, што трапіла ў люты агонь?

Калі бачыш косы мае па начах,
Ці свет не чарнее ў тваіх у вачах?

Маіх дужкі броваў уявіш ты там —
Нібы маладзік, не сагнешся ты сам?

Вачэй прыгадаеш пяшчотны пагляд —
Ці бедаў каменны не падае град?

Калі ўспамінаеш ты веі мае —
Калючкай ці волас твой кожны ўстае?

А зрэнкі мае ці уявіш ты так,
Каб выпеклі ўраз на табе яны знак?

Успомніўшы ружы ружовыя шчок,
Ці слёзаў ружовых пральеш ты паток?

Радзімку маю ўбачыш блізка зусім —
Ці рану адчуеш на сэрцы сваім?

Ці слёзы тугі па рубінах-губах
Крывавыя сталі ў цябе у вачах?

А кожны каменьчык ад слёзнай крыві
Ці стане рубінам бязмежнай любві?

Успомніўшы слоў маіх цёплы прыбой,
Ці ты размаўляеш у думках з сабой?

Пра зубы мае твая згадка мільгне —
Ці слёзы пральеш ты ў маркоце па мне?

А вуснаў маіх калі ўявіш агонь,
Ці мроя ахопіць свет сэрца твайго?

Не сталі б хоць ямкі на шчоках маіх
Глыбокімі студнямі мукаў тваіх!

Не сталі б мае завіткі, дарагі,
Цяжкія табе, як журбы ланцугі!

Успомніш брыльянты маіх завушніц —
Ці жэмчугі слёз не ўпадуць з воч-крыніц?

Калі прыгадаеш танюткі мой стан,
Ці стогны не змогуць да неба дастаць?

Ці дух не пакіне істоту тваю,
Калі прыгадаеш паходку маю?

Жаўцейшы ад золата станеш, калі
Да срэбра грудзей уяўленні дайшлі?

А дзе ж твой прытулак? У стэпе? Ў гарах?
Магчыма, з граніту пасцель даў алах?

Дзе птах твайго шчасця? Ці ён хоць жывы?
Крыляе цяпер над табой цень савы?

За павадыра ў цябе, кажуць, лань.
Крылатым канём табе служыць кулан?

У свіце тваёй — у ахоўнай — цяпер
Драпежная птушка, драпежны і звер?

Гнуць голаў звяры перад воляй тваёй,
Птушыныя крылы — страху над табой.

Вялікі ты стаў, кажуць, як Сулейман,
Ды верны зароку будзь, помні Каран.

Ты роўня прароку — я веру нашу,
Аднак жа пашаны Бількіс¹⁴ не прашу.

На прагу пашаны не хвора я,
Тваёй быць рабыняю — мара мая.

Бількіс я не роўня, о, так яно, так!
Служылі ж прароку і пэры, аднак.

Стаць роўняй Бількіс можа лёс замінаць?
Але адной з пэры і я магу стаць?

О, любы! Каб лёс не тварыў столькі зла,
Я век неразлучнай з табою б была!

Была б спадарожніцай вечна тваёй,
Тваім адпачынкам, уцехаі самай.

Як сонца, сама асвятляла б твой дзень,
Была б днём і ноччу з табою — як цень.

Нагу застраміў бы калючкаю злой,
Калючку дастала б я вейкай сваёй.

Калі б ад сардэчных ты ран занямог,
Любові бальзам ад бяды б засцярог.

Я пасмамі б дол падмятала ўвесь дзень,
Каб позірк не стрэў твой смяцінкі нідзе.

А пылам цябе мне каб не засмуціць,
Зямлю ўсю змагла б я слязамі змачыць.

Калі б гора цемру згушчаць пачало,
Святло я праменіла б тварам, чалом.

А дня бездарожжа стаміла б цябе —
Я локанаў ноч апусціла б табе.

Заўважыла б толькі: адчай цябе б'е —
І выцерла б вуснамі слёзы твае.

Нібы талісман ад бяды і тугі,
Спляла б на табе дзве рукі, дарагі.

Люстэрка ў мяне папрасіў бы — хутчэй
Табе я дарыла б усмешку вачэй.

Ад смагі любві тваё сэрца гарыць —
З крынічанькі вуснаў дала б табе піць.

Была б я заўсёды і ўсюды з табой,
Рабыняй тваёй у дарозе любой.

Палала б я свечкай тваёю ўначы,
Удзень бы квітнела, каханне п'ючы.

Але купал неба паслаў шмат пакут,
Разлука — дакука: ты — там, а я — тут.

Ды нельга і морам наплаканных слёз
Змякчыць той удар, што наш лёс нам прынёс.

Хто лёс праклінае і суд яго, той
Няўцямна і сам чыніць суд над сабой.

Хоць звязаны ты ланцугамі нягод,
І паліць балюча разлукі агонь,

І межаў няма ўсім пакутам тваім,
І гора шмат зведаў, ты змучаны ім,—

Ды стаў ты легендай, бо дзіва стварыў —
У скалах гранітных правёў нам арык.

Стрываеш нуду найвастрэйшую ты,
Стрываеш бяду найгарчэйшую ты,

І хоць аслабеў у расстанні са мной,
Будзь духам, як віцязь, сапраўдны герой.

Замучыць расстанне настроем нуды —
Ты зможаш нуду зняць уздыхам адным.

Калі загарышся глыбокай тугой,
Патушыш ты полымя слёзнай ракой.

А жальба пачне ў грудзі каменем біць
Ці жальбу і скруху ты зможаш забыць —

Ва ўсім ёсць суддзя ты самому сабе,
З дарогі цябе хай нішто не саб'е.

Без крылаў, нямоглай, што ж мне тут рабіць?
Як сэрца не страціць сваё, не разбіць?

Разлука з табою мяча вастрыём
На сто частак цела рассекла маё.

Ў кахання агні я згараю да тла.
Я — прысак, у ім многа жару, цяпла.

Гарыць хай душа на шматлікіх кастрах,
Слабейшы агонь за дзявочы мой страх.

Хоць вочы — крыніцы рубінавых слёз,
Ды я не заплачу, прыму горкі лёс.

Няхай наравістая, быццам кулан,
Жанчына ў вачах у кагосьці была,

Яна ж проста гордая, як кіпарыс,
І сціплая, быццам лілея, нарцыс.

Як поўня, няхай яна ззяла б красой,
Хай поўню яна зацямняла б красой,—

Не дай жа ёй бог калі зведаць напасць —
Палон той, які называецца — страсць.

Не дай ёй каханьня хапіць цераз край,
Дасі — тады мечам разлук не карай.

Агонь немагчыма такі ўтаймаваць,
У ім немагчыма душу ўратаваць.

Ад сотні гадзюк не ўцячы мурашу,—
Ад прагных гадзюк не ўратуеш душу.

І тонкай раслінкі бяда не міне,
Як пуга маланкі па ёй сцебане.

Шмат страху паслаў закаханым алах,
Але найстрашнейшы нам сораму страх.

Як страціла цноту — уцехі няма,
У сутарзе біцца ты будзеш дарма.

Дае са спазненнем любоў свой урок:
Ад шчасця да ганьбы адзін толькі крок.

Уздыхі здзімаюць заслону з саміх
Высокіх-высокіх нябёсаў сямі.

А покрыва сораму цяжка падняць,
Бо сорам людскі няма з чым параўнаць.

Я ведаю, цяжкая скруха твая,
У скрусе і ў горы таксама і я.

Спакою няволя твая не дае,—
Усё памнажаюцца мукі мае,

Бо я — паланянка любові тваёй,
Нябёсы праб'е стогн і плач гэты мой.

Уволю ж адна не пасмею стагнаць,
Дзён светлых разлукі мне не прыгадаць.

Хасроў заняволіў мой край, мой народ,
Вянец захапіў мой,— настаў час нягод.

А людзі, як совы,— не бачаць і зор,
Асуджаны жыць яны ў цемры пячор.

І шах, і жабрак — кожны крыж свой нясе,—
Рабы — у варожым палоне усе.

Усе, хто ў палоне, лічы, не жывуць,
Схаваўся хто — тыя ад страху памруць.

І ліха, і крыўда, і ганьба, і кроў...
Прычына ўсяго — мая толькі любоў.

Праз гора народа пакутую я,
Мне сорамна, перад Бану¹⁵ — удвая!

Скажу ўсё ж: хай будзе пакутаў маіх
І ў сто разоў болей — не страшна ад іх,—

Мне б толькі яшчэ на цябе хоць зірнуць,
Каб хоць на імгненне мне шчасце вярнуць!

Але і ў расстання час, горшы за смерць,
Пакуль яшчэ дыхаю, буду цярпець

З такой заповітнай надзеяй адной,
Што ўсё жыццё будзем мы разам з табой.

Надзеі няма — мы ахвяра нягод,
З надзеяй адмучыцца можна сто год.

Цяпер я цябе, родны мой, папрашу:
Пісьмо, што ў вялікай трывозе пішу,

Уважліва ты прачытай (ды не раз),
Тады з пасланцом перадай мне адказ.

Мне ён замяняцьме спаўна амулет,
Ён будзе аховай ад скрухаў і бед.

Мой лёс непакоіць — хутчэй адкажы.
Бог ведае ўсё, хай паможа душы».

ПАСЛАННЕ ЛАЙЛІ ДА МЯДЖНУНА

З паэмы «Лайлі і Мяджнун»

«Пісьмо пачну я іменем Таго,
Хто ў сэрцах запаліў любві агонь.

Паслаў Тварэц кахання нам віно.
Мацнейшае за віны ўсе яно.

Хто гэтага віна глыток узяў,
Той розум страціў, неўтаймоўны стаў.

Пакаштаваў хто гэтага віна,
Разлукі горыч да канца спазнаў.

Ад горычы такой спрадвеку нам
Гаючы быў адно сустрэч бальзам.

Прыгожай ружы разарваны ўбор
Салоўка ўбачыў — ад тугі памёр.

Да свечкі матылёк ляціць — зірні:
Сваю любоў ён бачыць у агні...

О, словы, словы! Жэмчугам вам ззяць,
Калі на ніць умела нанізаць.

Хай лёгка выйдучь з-пад маёй рукі
Кітайскімі узорамі радкі,

Хоць невясёлае пісьмо пішу,
Тым дзелячыся, што ў душы нашу.

Пішу табе я ў пекле цяжкіх мук —
Гаротніку, які ў агні разлук.

Ці атрымаеш ты маё пісьмо?
О, як табе, пакутнік родны мой?

Травінка, што з любві ка мне гарыць,
Хачу з табой душой пагаварыць.

Ты звездаў гора град — град камянёў,
О, ты, хто не ўцякаў ад камянёў,

Хто ў полымі разлук сатлеў да тла,
Хто ўбачыў кветку ў промніку святла,

Хто на ўвесь свет заліўся салаўём
Па-над калючкаю тугі маёй,

Скаваны хто вар'яцтва ланцугом,
Львіным падпяразаны хвостом,

О, як табе на ростані са мной?!
Ці мары пра мяне гараць журбой?

Калючкі ў валасах, о, любы мой?!
Хто ж выме іх, скажы мне, па адной?

Хто ўспудзіць птушак? Вось пачула я:
Гняздоўем стала галава твая.

Параніў лёс — ран не злічыць усіх;
Хто ж прыкладзе бальзам да ран тваіх?

Хто змые пыл, на твары што асеў,
Слязьмі твае залечыць раны ўсе?

У целе стрэмкі, хто ж дастане іх
Іголачкамі тонкіх вей сваіх?

Калі гарыш агнём разлукі ты,
Хто справіцца з тым полымем крутым?

З разбітым сэрцам звалішся ў журбе —
Хто ж паклапоціцца там пра цябе?

Бяжыш, адзін ты на сваёй вярсце,
Твой неразлучны сябра — толькі цень.

Калі жароўняй стане долу дно,
Табе падорыць цень сава адно.

Бяда пачне руіны нараджаць,—
Дык, кажучь, над табой сычы крычаць.

Упаў ты, трапіўшы ў бяды ціскі —
Пасцеллю стануць там табе пяскі.

Звяры збірацца будуць па начах —
Пасвецяць свечкі ў воўчых у вачах.

Шукаеш чару кроў маркоты піць —
Цюльпан, як чара, ля цябе стаіць.

Я чула, смерч вісіць над галавой,
Я чула, навальніца над табой.

О, калі б доля іншая была,
Дык поруч бы з табою я ішла!

Я дзень і ноч была б з адным табой
Апораю і зоркаю зямной.

І што б ні сталася ў зямных краях,
У свеце свет астаўся б — ты ды я.

Эх, вандраваць бы разам нам з табой,
Не ведаць, што такое супакой!

Пражыць бы ў згодзе нам усё жыццё,
Шануючы кахання пачуццё!

Маіх абнімкаў звездаў бы цяпло,
Табе прытулкам іх цяпло было б.

На плечы апіраўся б галавой,
Брывамі б лашчыў падбародак мой.

Да губ тваіх пялёсткі маіх губ
Даткнуліся б — развеялі б тугу.

Прылегчы б, зліцца, стаць агнём адным —
Няхай ляцела б цела ў рай зямны.

Не збыцца летуценням больш маім,
Праз беды ўсе твае не збыцца ім.

Табе хай клопат сэрца не дзяўбе:
Ты вольны — і па сіле ўсё табе.

Мужчына, любы, ты, — мужчынскі ж пол
Адно калючка спыніць за падол...

Падол цябе не спутае, дальбог,
Яго кайма тваіх не звяжа ног.

Жанчына я, мне сілы не стае,
І ногі як зламаня мае.

Што ж мне рабіць? Мне тут не да хады —
Увязана я путамі бяды.

Мне храм ста бед зняволенне прынёс,
Ды цнота, сорам, годнасць — вось мой лёс.

Віно мужчыну высіць, весялосць,
Жанчыну — цнота,— так было і ёсць.

На спіну лёг цяжар маркотных дзён,
Адно як страціш цноту, здушыць ён.

Адно не ў час раскрыецца бутон —
І небам гнеўным пакараны ён.

Журба мая — сястра журбы тваёй,
І сілай мерацца не трэба з ёй.

Агонь уносіць можа твой уздых,
А я палаю, затаіўшы дым.

Ці ты гаруеш ад маіх нягод,
З Наўфалем здзейсніў ты на нас паход.

У племені маім пасеяў страх,
І дворня ўся таксама церпіць крах.

Мяне гатоў мой бацька умярцвіць,
Гатоў зямлю маёй крывёй паліць.

Хоць смуткам я ахоплена, бядой,
Душою прагну ўдачы я тваёй.

Хоць людзям несяце вы смерць і страх,
Не страшна мне. О, што са мной, алах?!

Такая чутка ходзіць тут між тым,
З Наўфалем нібы ў даўняй змове ты.

Яго дачку, сябруючы з сям'ёй,
Назваць гатовы жонкаю сваёй.

Клянуся, чуткам веры не даю,
Я шчасця зычу і на тым стаю:

Калі тваё жаданне ў шлюбце тым,
Дык і майму жаданню быць тваім.

Па садзе неяк раз ішла яна,
Даволі мілая была яна.

З людзьмі яна прыветная была,
У садзе гожай кветкаю цвіла.

Хай будзе бог святы заўжды з табой.
Хай бласлаўёны будзе выбар твой.

У час адасаблення з ёй мяне
Хоць зрэдку ўспомні. Ўспомніш, а ці не?

Не думай з памяці ты ўсё сціраць,
Сумлення, годнасці, глядзі, не страць».

Пакуль Мяджнун пасланне прачытаў,
Слабейшы за пяро-трысцінку стаў.

Мяджнун ля Зайда рэкі слёз праліў,
Так адазваўся пра пісьмо Лайлі:

«О, друг, для сэрца хворага майго
Шукаў ты мёд, каб сілкаваць яго.

Але прынёс, не ведаючы сам,
Мне з джалам мёд, з атрутаю бальзам.

Пісьмо Лайлі мне змучыла душу...
А чым жа я адказ ёй напішу?»

Зайд кемны быў, прыпас ён напярод
Паперу, і чарніла, і пяро.

Усё ён ля Мяджнуна палажыў,
Каб словы выліваліся з душы.

І неўзабаве Зайд пісьмо-адказ
Узяў і ў стан Лайлі падаўся ўраз.

Наперагонкі з ветрам бег, імчаў,
Лайлі пасланне хутка перадаў.

Пісьмо ўзяла — і ўбачыла краса,
Што на язьміне — водару раса.

Пад позіркам яе ў радах радкоў
Зіхцеў-іскрыўся чысты жэмчуг слоў.

СТЫХІЯ ДУХОЎНАСЦІ

Алішэр Наваі як асоба ўражае шматграннасцю таленту. Гэта быў глыбокі філосаф, адораны вучоны, відны дзяржаўны муж; гэта быў геніяльны творца, яркі прадстаўнік прыгожага пісьменства Усходу, апостал духу.

Як і ўсякае дзіва, Алішэр Наваі поўны загадак, нечаканасцяў, таямніц. Хіба можа не дзівіць, напрыклад, тое, што славу тую «Пяцерыцу» з пяці ёмістых паэмаў паэт стварыў літаральна за два гады, тры паэмы — «Лайлі і Мяджнун», «Фархад і Шырын» і «Сем планетаў» — усяго за адзін — 1484 — год! І, што цікава, гэты поспех ён прадказаў ледзь не на пачатку свайго творчага шляху.

Але непараўнана большае ў ягоным лёсе збылося прароцтва ў дачыненні да цюркскае мовы — пра жаданне праславіць яе паэт сказаў сваім сучаснікам і нашчадкам у паэме «Збянтэжанаць праведных»: ён праславіў на ўвесь свет без віны вінаватую мову продкаў. А мог жа, як і яго вялікія папярэднікі, спакойна карыстацца традыцыйнаю персідска-таджыкскаю моваю, пра што сведчыць ягоны збор лірычных твораў «Дэвоні Фаній». Ды яму было наканавана зруйнаваць непарушную догму. Алішэр Наваі першы падняў прэстыж роднай яму старажытнаўзбекскае мовы — так адбыўся вялікі духоўны пераварот у тагачаснай літаратуры, роўны подзвігу.

Калі я чытаў у адной з паэмаў Наваі пра чатыры стыхіі — агонь, паветра, ваду і зямлю, — я міжволі падумаў, што гэтак жа, як кожная з чатырох стыхіяў ці, дакладней, як усе чатыры стыхіі, людзям патрэбная і паэзія (назавём яе ўмоўна — пятая стыхія), а патрэбная таму, што яна — носьбітка духоўнасці. З далёкай старажытнасці ў наш свет, дзе з крызісу не

могуць выбрацца палітыка і эканоміка, бо ў тупіку апынуліся культура і мараль, дзе чара жыцця нахілілася ў бок зла, ідзе Наваі-мудрэц і як бы дзівіцца з людское невідушчасці: «Людзі, прычына ўсіх тупікоў, несправядлівасці і варажнечы — духоўная галеча. Я — багаты, я — шчодры, бярыце мае скарбы, карыстайцеся імі, шануйце іх, рабіцеся чысцейшымі, дабрэйшымі...»

У Алішэра Наваі ёсць «Скарбніца думак», збор твораў, дзе асноўнае месца займае газель. Слоўнікавыя азначэнні гэтага традыцыйнага на Усходзе і незвычайнага нам верша не дадуць ключа да газеляў Наваі: як вядома, тлумачальныя слоўнікі падаюць самыя агульныя звесткі, трактуючы жанр адно з боку формы. Такого ключа не дадуць і энцыклапедычныя артыкулы пра Алішэра Наваі, бо ў іх толькі бегла і суха выкладзены звесткі пра жыццё і творчасць паэта. Між тым газелі Наваі — а іх болей за 2600 — своеасаблівыя, адметныя, розныя па змесце і танальнасці і нясуць у сабе зарад аўтарскае эрудыцыі, патрабуючы — адпаведна — чытацкага інтэлекту. У іх (пераважна ў перадапошніх бейтах) нярэдка выказваюцца філасофскія погляды паэта на розныя бакі жыцця, выкарыстоўваюцца гістарычныя факты, сустракаюцца міфалагічныя вобразы, суфійскія (і не толькі суфійскія) сімвалы. Не заўсёды слова Наваі бывае адназначнае, слову творцы ўласцівая «мігальнасць», а можа, лепей будзе сказаць — «мігатлівасць». Такое багацце ў арсенале і без таго багатых паэтычных сродкаў паэта-філосафа ані не бянтэжыць цюркамоўных чытачоў, у тым ліку даследчыкаў і аўтараў даслоўнікаў,— кожны з іх разумее прачытанае па-свойму...

Добра было б валодаць мастацкаю ці, дакладней, эстэтычнаю інтуіцыяй. Скажам, у газелях Наваі часта сустракаецца «піўны» дом, а таксама віно. Але ў адным выпадку ў памянёным доме трэба пазнаць майхану (карчму), часцей за ўсё як сімвал пратэсту супраць несправядлівай рэчаіснасці, у другім жа — храм, у якім збіраюцца людзі ў пошуках ісціны, абсалютнай (найвышэйшай) любові, а ў трэцім — белы свет. Гэтак і віно не заўсёды павінна ўспрымацца толькі як моцнае пітво — у паззі магчымыя і віны іншыя: каханьня, захаплення, даверлівасці... Яны, як і віны натуральныя, у адных выпадках прыносяць радасць, у другіх — боль і беды...

Для перакладу ў гэтае выданне я падбіраў творы пераваж-

на інтымнага характару. Спадзяюся, што беларускі пераклад да-нясе да чытача дух твораў знакамітага паэта. Духоўнасць у Наваі была заўсёды на першым плане. Ён пакутаваў ад недаска-наласці свету; мроіліся яму справядлівы ўладар, шчырыя ад-носiны між людзьмі, шчаслівая краiна. У сэрцы нёс драму, адчуваючы немагчымасць ажыццяўлення сваіх iдэалаў. Але не-адступна прапаведаваў філасофію духоўнага самаўдасканалення асобы, абагаўляў характaвo і сапраўднае каханне, пачуццё, якое ўдасканалвае чалавечую душу. Гэта асабліва ўражае: Наваі, трэба думаць, перажываў і асабістую драму. Меркаваць можна не толькі па ягоных творах, але і па тым факце, што ён пражыў самотнае жыццё.

У зборнік невыпадкова трапілі ўрыўкі з дзвюх паэмаў. У паэмах Наваі найбольш выразна выяўляюцца рысы яго света-погляду, яго этычныя і эстэтычныя погляды. Каханне Мяджнунa і Лайлі, Фархада і Шырын (паэмы «Лайлі і Мяджнун», «Фархад і Шырын») — трагічнае. Але ім і трагедыя ў імя любові — радасць, бо такая самаахвярная зямная любоў прыво-дзіць да божае любові.

Нашаму чытачу павiнны быць блізкія iдэалы Наваі, бо гэта — iдэалы гуманiста, які сваёю творчасцю праслаўляе дабро, змагаец-ца за волю, вернасць, шчырасць, характaвo. Як найвялікшае зло асуджае жорсткасць і крывадушнасць.

Ці трэба дзiвіцца, што паэзія, народжаная палымнай любоўю да чалавека, не ведае ні межаў, ні старасці. Больш чым за пяць тысяч вёрстаў з паўтысячагадовай даўнiны iдзе да нас паэт На-ваі, каб узрушваць сваёй духоўнасцю.

Васіль Жуковіч

ТЛУМАЧЭННІ

¹ *Вамык, Мяджнун* — героі шырока вядомых і любімых на Усходзе паэмаў, абодва апантаных ў каханні.

² *Якуб* — Якаў, Восіпаў (Юсуфаў), бацька, аслеплы ад плачу па сыне, якога браты прадалі ў рабства, сказаўшы бацьку, што Юсуфа воўк разарваў.

³ *Зунар* — валасяны шнурочак, які ў краінах ісламу людзі іншай веры насілі на поясе або на шыі як адзнаку адрознення веры; надзець зунар — значыць адрачыся ад ісламу.

⁴ Форма літары «нун» — у слове «Наваі».

⁵ *Захід* — пустэльнік. Звычайна адмоўны вобраз. Іншы раз гэта надакучлівы дарадца, часам — двурушны праведнік.

⁶ Тут паралельнае параўнанне: твар — шафран, слёзы — кінавар.

⁷ Тут абыгрываюцца два значэнні аднаго слова «мардум»: 1) зрэнка вока; 2) чалавек, жыхар.

⁸ Месія і дзева Марыя.

⁹ *Айн* — назва адной з літараў арабскага алфавіту, сугучная слову «айн» (вочы).

¹⁰ *Мюрыд* — паслушнік, паслядоўнік свайго вышэйшага настаўніка.

¹¹ Гэта значыць — прытрымлівайся правілаў суфізму: не імкніся да матэрыяльнага багацця; хоць і Джамшыдава чара, у якой адлюстроўваецца ўвесь свет, неацэнная, але перавага аддаецца ўсё-такі чары пазнання абсалютнай прыгажосці і любові.

¹² *Тасауф* — суфізм, адзін з кірункаў ісламу.

¹³ *Хасроў Парвіз* — асоба гістарычная: ён, шах з дынастыі Сасанідаў, кіраваў у Іране ў 590—628 гадах.

¹⁴ *Бількіс* — імя легендарнай царыцы Саўскай, якая, паводле падання, была закаханая ў Сулеймана.

¹⁵ *Бану* — царыца Арменіі, цётка Шырын.

Літаратурна-художественное издание

НАВОИ АЛИШЕР

Лирика

Газели, отрывки из поэм

Минск, издательство «Мастацкая літаратура»
На белорусском языке

Літаратурна-мастацкае выданне

НАВАІ АЛІШЭР

Лірыка

Газелі, урывкі з паэм

Рэдактар *В. І. Рабкевіч*. Мастак *І. М. Лобан*. Мастацкі рэдактар *А. І. Цароў*.
Тэхнічны рэдактар *Л. М. Шлапо*. Карэктар *Я. А. Бебель*.

ІБ № 3634

Зладзена ў набор 12.07.91. Падап. да друку 12.06.92. Фармат 70×108¹/₃₂. Папер.
афс. № 1. Гарнітура тып Таймс. Афс. друк. Ум. друк. арк. 3,25. Ум. фарб.-адб. 22,49.

Ул.-выд. арк. 2,15. Тыраж 700 экз. Зак. 1587. Цана 10 р.

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Бе-
ларусь. 220600, Мінск, праспект Машэрава, 11. З дзяпазітываў Мінскага ордэна
Працоўнага Чырвонага Сцяга паліграфкампіната МВПА імя Я. Коласа, 220005,
Мінск, Чырвоная, 23, друкарня «Перамога», зак. 5001, 222310, Маладзечна,
вул. В. Таўлая, 11.

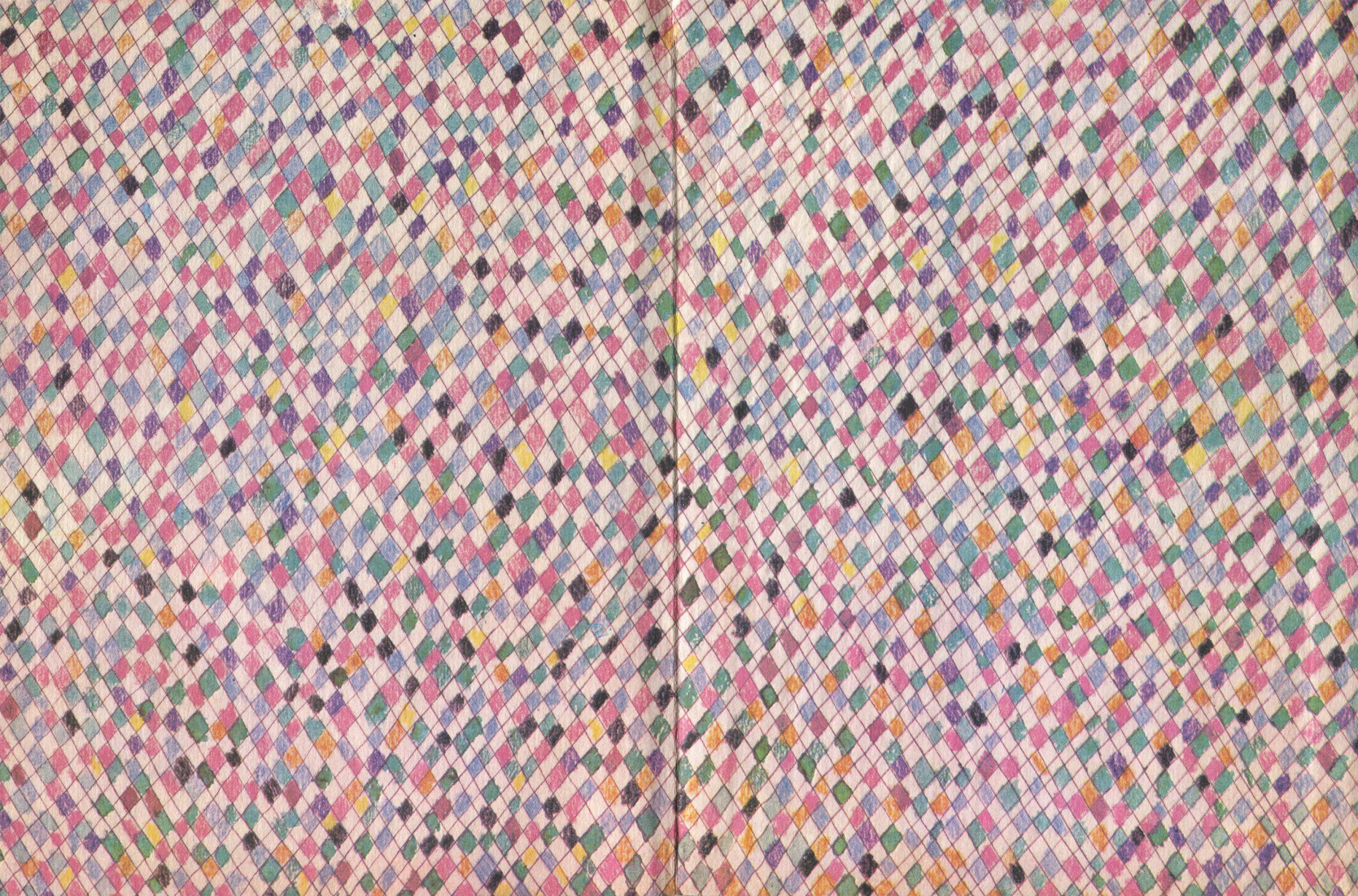
Алишер Навои, известный узбекский (тюркский) поэт, чье имя стоит в одном ряду с именами корифеев художественного слова Востока: Низами, Саади, Рудаки, Фирдоуси, Дехлави, Джамии, автор знаменитой «Сокровищницы мыслей» и «Пятирцы», множества других произведений, отмеченных печатью высочайшего мастерства. Газели и отрывки из поэм «Фархад и Ширин», «Лейли и Меджнун», помещенные в данном издании, объединяет проникновенный лиризм, основанный на глубоких интимных переживаниях лирических героев. На белорусский язык поэзия Алишера Навои переводится впервые.

10 p.

AUGUST

1876

FRIDAY

13 p.